

Boekbespreking

Kemenade, J. A. van, N. A. J. Lagerweij, J. M. G. Leune, J. M. M. Ritzen (red.), *Onderwijs: Bestel en Beleid: I Onderwijs in hoofdlijnen*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1986, 525 pagina's, f75,-, ISBN 90-01-46681-8.

Onderwijs in hoofdlijnen vormt het eerste deel van de driedelige serie *Onderwijs: Bestel en Beleid*, die een herziening en uitbreiding vormt van het boek met deze titel dat in 1981 verscheen. De drie delen die nu onderscheiden worden zijn: een deel over de hoofdlijnen van het bestel zelf, een deel over de verschillende verbanden tussen onderwijs en samenleving, opgesplitst in een A- en een B-deel, en een deel over de ontwikkelingen in het onderwijs. Telde het oorspronkelijke werk ruim 600 bladzijden tekst, deel 1 van het driedelige werk bestrijkt zelf al ruim 500 pagina's. In dit deel is een aantal onderwerpen opgenomen die in de vorige editie ontbraken. Naast het geactualiseerde overzicht van het schoolwezen (hoofdstuk 1) zijn nieuw: hoofdstuk 2: *Onderwijs in cijfers* (auteurs: Leune en Ritzen); hoofdstuk 3: *De onderwijsgeveden* (Knoers); hoofdstuk 4: *De verzorgingsstructuur van het onderwijs* (Doornbos); hoofdstuk 5: *Onderwijs en recht* (Akkermans) en hoofdstuk 6: *Internationale vergelijkingen* (Kallen).

In het Woord Vooraf wordt als argument voor de opsplitsing in afzonderlijke delen het voordeel genoemd dat zij afzonderlijk, afhankelijk van de specifieke behoefte, kunnen worden gebruikt. Het bezwaar tegen de eerste editie dat teveel uiteenlopende onderwerpen in één boekwerk behandeld werden, geldt echter opnieuw voor dit eerste deel. Het nadeel van een dergelijk omvangrijk werk is ook dat het langer duurt voordat een herziening kan plaatsvinden naar aanleiding van de jongste ontwikkelingen. Zo vindt men uiteraard nog niets over het WRR-rapport *Basisvorming in het Onderwijs* en de in aansluiting hierop gepresenteerde voorstellen van de minister. Een

afzonderlijke monografie als *Onderwijs in Nederland* van dezelfde uitgever maakt een aanpassing veel sneller mogelijk.

In de eerste editie werd in een afzonderlijk hoofdstuk geschreven over 'de toekomst van het onderwijs'. In dit hoofdstuk werd een aantal belangrijke knelpunten en dilemma's in het onderwijs behandeld. De editie van 1981 bleef dus niet beperkt tot een overzicht van de stand van zaken, maar ging ook in op problemen waarmee het onderwijs naar verwachting in de toekomst geconfronteerd zou gaan worden. Dit maakte het boek destijds interessanter. Het is niet duidelijk op welke wijze deze oriëntatie op de toekomst in deze nieuwe editie is verwerkt. Een afzonderlijk hoofdstuk is in ieder geval niet gepland. Men zou kunnen verwachten dat de diverse problemen nu per hoofdstuk aan de orde komen, maar in deel I blijkt dat maar ten dele het geval te zijn. De hoofdstukken 3 (*De onderwijsgeveden*) en 4 (*De verzorgingsstructuur*) sluiten wel af met een nabescherping waarin problemen en nieuwe ontwikkelingen worden gesignaleerd. In hoofdstuk 2 (*Onderwijs in cijfers*) wordt echter niet meer geboden dan de titel aangeeft, op oorzaken van allerlei kwantitatieve verschijnselen, de (mogelijke) consequenties ervan, en op de beleidsmatige beslissingen in verband daarmee wordt niet ingegaan. Dit is geen verwijt aan de auteurs, want die willen zelf ook niet meer bieden dan een 'kennisgeving met de onderwijsstatistiek van Nederland', en zij zullen zich daarmee wel aan hun opdracht gehouden hebben, maar het maakt zichtbaar dat onduidelijk is hoe het conceptuele kader van het werk eruit ziet. Voor een deel mag men verwachten dat bedoelde problemen in de volgende delen terugkeren, maar in welke mate dat gaat gebeuren, en met name waar *onderlinge* verbanden aangebracht gaan worden *tussen* de verschillende behandelde onderwerpen, blijft vooralsnog onduidelijk.

Een belangrijk aspect van het bedoelde conceptuele kader is het gezichtspunt ten aanzien van het onderwijs van waaruit men vertrekt, welke functies men aan het onderwijs toekent.

Welk gezichtspunt dat is kan enigszins blijken uit de onderwerpen die in deel 2 van de serie aan de orde worden gesteld, zoals onderwijs en economie, onderwijs en arbeidsmarkt. Onder die onderwerpen lijken echter die te ontbreken die verwijzen naar een ruimer gezichtspunt ten aanzien van de pedagogische opgave van de school en het onderwijs, of zo men wil een bredere interpretatie van het begrip socialisering. Behoort een werk als het onderhavige bijvoorbeeld niet nadrukkelijk aandacht te geven aan de inhoud van ons onderwijs c.q. aan het vormingsaanbod, en dat mede gezien in het licht van de betekenis daarvan voor de ontplooiing van het individu? In de Inleiding van deel 1 wordt dit gezichtspunt wel even aangeraakt, maar zoals gezegd wordt er niet afzonderlijk aandacht aan geschonken. Het is jammer dat op de functies van het onderwijs en met name de bredere pedagogische functie ervan niet uitvoerig wordt ingegaan. Ruime behandeling ervan had dan mogelijk ook een bijdrage gevormd aan een conceptueel kader voor het werk als geheel.

Voorgaande opmerkingen betekent niet dat we de waarde van dit eerste deel zouden willen bagatelliseren. Op zichzelf genomen bieden de diverse hoofdstukken nuttige informatie. Het meest gelukkig zijn we met het hoofdstuk over de verzorgingsstructuur van het onderwijs, omdat daarvan tot nu toe in deze vorm althans geen afzonderlijk integraal overzicht bestond en dit hoofdstuk daardoor waarschijnlijk het meest in een behoefte voorziet. Wel is het jammer dat het onderwerp beperkt blijft tot de verzorgingsstructuur in engere zin en dat daardoor instituten die toch ook een belangrijke rol spelen in de ondersteuning van het onderwijs, zoals de NOT, het NIAM, het LOKV, het schoolbibliotheekwerk c.q. de schoolmediatheken, buiten beschouwing blijven.

De uitgever verdient lof voor de verzorgde uitvoering. Wel zou een zakenregister in een dergelijk overzichtswerk niet misstaan.

We zien met belangstelling uit naar de volgende delen omdat het werk als geheel ondanks onze kritische opmerkingen zeker een belangrijke bijdrage belooft te vormen tot het informatiebestand over het Nederlandse onderwijs. Dan ook pas is een definitief oordeel over het geheel mogelijk.

F. K. Kieviet

M.P.C. van der Werf, G.J. Reezigt, H. van der Heul, H. Kuyper *Onderwijsvernieuwing en schoolwerkplanontwikkeling in het basis-onderwijs. Een instrument voor diagnose en behandeling.* S.V.O./RION, Den Haag, SVO (Selecta reeks), 1986, 84 pag. en bijl.

In het onderzoek naar schoolwerkplan en onderwijsvernieuwing van het RION is een instrument ontwikkeld waarmee scholen zelf een diagnose kunnen maken van de realisatie van onderwijsvernieuwingen op school- en klasniveau in relatie met het schoolwerkplanproces. Het ontwikkelde instrument bestaat uit drie delen:

- Een algemeen deel waarin wetenschappelijke verantwoording, handleiding voor het gebruik van het instrument en suggesties voor verbetering van het proces van schoolwerkplanontwikkeling.
- Een diagnostische toets, bestaande uit toetsboekjes voor leerkrachten en de schoolleiding.
- Een scoringsformulier om de stand van zaken per school te kunnen opmaken.

De wetenschappelijke verantwoording in het algemene deel bestaat uit de theorie over onderwijsvernieuwing en schoolwerkplanontwikkeling. Hierin wordt expliciet duidelijk gemaakt dat schoolwerkplanontwikkeling te maken heeft met veel aspecten in de schoolpraktijk zoals bijv. schoolorganisatorische voorwaarden, planningsactiviteiten en werkafspraken in het gehele team, coördinatie, taakverdeling en onderlinge samenwerking. Een belangrijke steun in de rug van de scholen lijkt mij het standpunt van de onderzoekers dat het eerste doel van het schoolwerkplan is een beschrijving te geven van de feitelijke schoolsituatie. De vernieuwingsfunctie is daarmee naar de tweede plaats verwezen, wat meer in overeenstemming is met de feitelijke situatie.

De toets wordt toegelicht aan de hand van het verrichte ijkingsonderzoek, waarin de validiteit en betrouwbaarheid van het instrument nauwkeurig worden nagegaan.

De diagnostische toets zelf bestaat uit een aantal vragen bedoeld voor een aantal leerkrachten en de schoolleiding over o.a. vernieuwing in de klas, gezamenlijke planning en invoering door het team van vernieuwingen, bewaking en evaluatie van het (vernieuwde) onderwijs met behulp van het schoolwerkplan, onderwijsvernieuwingshouding etc. De vragen betreffende uitspraken waarbij de leerkrachten juist of onjuist kunnen aankruisen. Het is de bedoeling dat ongeveer de helft van een team deze vragen invult en door middel van een scoringsboekje worden de antwoorden van deze onderwijsgevenden bij elkaar opgeteld en tot een

'profiel van de school' gemaakt.

Dit profiel zal aanleiding geven tot het verbeteren van de huidige situatie. Hiervoor wordt een aantal waardevolle suggesties geformuleerd, die de school zelf kan uitvoeren.

Het initiëren en het uitvoeren van een onderzoek met bovengenoemde doelstelling is in de huidige fase van onderwijsvernieuwing in het basisonderwijs zeer lofwaardig en getuigt van inzicht in het vernieuwingsproces in het kader van schoolwerkplanontwikkeling op de scholen zelf.

Naast het onderschrijven van de goede bedoelingen van het onderzoek wil ik een aantal kanttekeningen maken bij het onderzoeksinstrument zelf en de presentatie ervan in deze publikatie.

- De presentatie van een instrument, waarmee schoolteams zelf aan de slag moeten om hun eigen situatie te analyseren en te verbeteren vraagt om een heldere motivatie in de vorm van o.a. het inzicht, dat het werken met dit instrument ook feitelijk een verbetering van de schoolsituatie kan bewerkstelligen. Noch in de wetenschappelijke verantwoording, noch in de toelichting op het instrument komt deze stimulerende uitnodiging naar voren. Ik denk dat er t.o.v. 'verantwoording van onderzoek' andere criteria gelden dan t.o.v. de presentatie van een dergelijk onderzoeksinstrument.
- Het onderzoeksinstrument dat is opgebouwd uit vragen over de eigen klas- en schoolsituatie met louter dichotome antwoordcategorieën, lijkt mij weinig motiverend. Een mogelijkheid voor een nuancering, een toelichting of een open antwoord is eerder in overeenstemming met het doel van een 'eigen team' analyse dan de haast kwantitatieve benadering van een ja-of nee-beantwoording.
- In een onderzoeksenquête placht men de vragenlijst zo kort mogelijk te houden en het invullen van de antwoorden zo gemakkelijk mogelijk met het oog op een minimalisering van de non-response. Bij een diagnostische toets over de eigen praktijk in school en klas mag men verwachten, dat onderwijsgeveden daar een 'paar uur' voor uittrekken met het perspectief van een verbetering van de eigen schoolsituatie. Een meer uitvoerige vragenlijst zou daarvoor beter op zijn plaats zijn.
- Een agogische fout van de eerste orde lijkt mij de principiële uitsluiting van de onderwijsgeveden van groep 1 en 2 met het argument, dat zij 'geen vakken geven'. Ik hoop dat geen school zich aan deze beperking zal houden.
- Een opvallend mankement ten slotte is het ontbreken van vragen omtrent spanningsvolle of conflictueuze situaties in een team. In veel schoolteams immers is men niet in staat om bestaande of nieuw opgekomen conflicten op een goede wijze te analyseren, aan te pakken en

op te lossen. Ook in het kader van schoolwerkplan en onderwijsvernieuwing blijkt dit aspect erg belangrijk.

Kortom, schoolteams met weinig problemen inzake schoolwerkplanontwikkeling en onderwijsvernieuwing zullen in deze vragenlijst een bevestiging vinden, schoolteams met problemen van welke aard dan ook zullen met dit instrument weer niet geholpen zijn.

G.J. Bergenhenegouwen

Taylor, P. H. (Ed.), *Recent developments in curriculum studies*, NFER-Nelson, Windsor/Philadelphia, 1986, 259 pagina's, ca. f33,-, ISBN 0-7005-1041-9, bestelnr. Bookimpex, Den Haag, 432024.

Dit boek is samengesteld uit een twaalfstal artikelen die eerder verschenen zijn in het bekende tijdschrift *Journal of Curriculum Studies* (verzuimd is overigens te vermelden in welke afleveringen dit het geval was). Als doel om deze artikelen op deze wijze bijeen te brengen wordt door de redacteur vermeld: illustratie van het verband tussen vormen van kennis van het curriculum en stijlen van onderzoek. Het vaststellen van dat verband wordt aan de lezer zelf overgelaten. In feite ontbreekt een centraal gezichtspunt van waaruit de selectie van de artikelen heeft plaatsgevonden. Zeker is het wel zo dat – op enige uitzonderingen na – een aantal op zichzelf genomen interessante artikelen is samengebracht.

De artikelen zijn gegroepeerd in vier delen. Deel 1 draagt als titel: Curriculumtheorie en theoretiseren. De artikelen in dit deel hebben achtereenvolgens betrekking op: beperkingen van transcendentale deducties bij het bepalen van een kerncurriculum; het nut van de autobiografische methode; en gewoonten die de deliberatie (Schwab) belemmeren. Een belangrijke bijdrage tot de curriculumtheorie leveren deze drie artikelen m.i. niet.

Belangwekkender zijn naar mijn mening de artikelen in deel 2, dat de titel draagt: Curriculumgeschiedenis. In het bijzonder geldt dat voor het artikel over het ontstaan van het klas-

sikale onderwijs en dat over de verschuivingen in het begrip alfabetisme.

Het derde deel heeft betrekking op de vakken van het curriculum, met name de aard daarvan. Interessant is het artikel over het ontwikkelen van empathie als een vaardigheid op affectief gebied, die gezien wordt als conditie voor interactie en wederzijds begrip.

Het vierde deel ten slotte draagt als titel: Curriculum, school en leerkracht. Twee artikelen trekken in het bijzonder de aandacht. In het eerste behandelt Linblad aan de hand van

de Zweedse aanpak de vraag of school-gecentreerde innovatie werkt. In het tweede laat Popkewitz zien, gedemonstreerd aan de hand van scholen die IGE hadden geadopteerd, hoe verschillen in balans tussen de pedagogische context, de context van het beroep van leerkracht en de sociaal-culturele context bijdragen tot verschillende reacties op verandering.

F. K. Kieviet

Mededelingen

Sedert september 1986 verleent Bookimpex, Den Haag, een aantal diensten bij het verkrijgen van in Pedagogische Studiën te recenseren Engelstalige publicaties. De redactie is deze importeur erkentelijk voor deze service en vermeldt als 'tegenprestatie' het Bookimpex-bestelnummer bij de betreffende publicaties.

Zevende Onderwijssociologische Conferentie

De Zevende Onderwijssociologische Conferentie, georganiseerd onder auspiciën van de Stuurgroep Onderwijssociologie, zal plaatsvinden op 12 en 13 november 1987 in het Conferentieoord 'De Blijde Wereld'.

Het conferentiethema 'Onderwijs en sociale beheersing; maatschappelijke oorzaken en effecten van schoolkenmerken' is uitgewerkt naar vijf deelthema's: 1. sociale beheersing door socialisatie binnen de school; 2. sociale beheersing van het onderwijs en van schoolkenmerken door het arbeidssysteem; 3. theoretische en methodologische multi-level problemen, toegespitst op sociale beheersing binnen scholen; 4. openbaar en bijzonder onderwijs als vormen van sociale beheersing; 5. etnische segregatie in het onderwijs en sociale beheersing.

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij het secretariaat: SISWO, t.a.v. mw. P.G. Vogel of H. Kleijer, Oudezijds Achterburgwal 128, 1012 DT Amsterdam, tel.: 020 - 240075.

Inhoud andere tijdschriften

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

26e jaargang, nr. 1, 1987

Multi-problem gezinnen, II: de opvoedingsproblematiek, door H. Baartman en J.S. Dijkstra

Afstemmingsproblemen tussen leerkracht en leerling (I), door W. van Werkhoven, C. van den Berg en L. M. Stevens

Een onderzoek naar taalontwikkelingsstoornissen bij kinderen met leerproblemen, door L.M.J. Pauw

Ontvangen boeken

Kaashoek, P. & A. Mols, *Spelling aan de basis*. Uitgeverij Zwijsen, Tilburg, 1986, f 23,83.

Reints, A. & J.C. Voogt (Red.), *Naar beter onderwijs*. Uitgeverij Zwijsen, Tilburg, 1986, f 39,-.

Scheerens, J. *Enhancing educational opportunities for disadvantaged learners*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1987, f 40,-.

Tavecchio, L. W. C. & M. H. van IJzendoorn (Eds.), *Attachment in Social Networks*. Contributions to the Bowlby-Ainsworth-Attachment Theory. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1986, f 195,-.